

Ewa Pawlak, Paweł Pawlak, Joanna Rennwanz

NOWE ŹRÓDŁA DO DATOWANIA ZESPOŁU OSADNICZEGO W DĄBRÓWCE, GM. DOPIEWO, POW. POZNAŃSKI, NA PODSTAWIE BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH PRZEPROWADZONYCH W 2021 ROKU

NEW SOURCES FOR DATING THE SETTLEMENT COMPLEX IN DĄBRÓWKA, DOPIEWO COMMUNE, POZNAŃ DISTRICT, BASED ON ARCHAEOLOGICAL RESEARCH CONDUCTED IN 2021

Abstrakt: W trakcie badań przeprowadzonych w 2021 roku na terenie osady przyrodowej w Dąbrówce, gm. Dopiewo, odkryto 12 obiektów, z których szczególne znaczenie dla określenia ich metryki, ale również całego kompleksu osadniczego w Dąbrówce, ma rozpoznanie pozostałości studni cembrowanej drewnem dębowym oraz sąsiadującej z nią jamy. Cembrowina składała się z 9-10 wieńców łączonych na zrąb. Dno wyłożone było dranicami. W studni znajdował się m.in. inny zachowany w całości ceber drewniany. W rezultacie przeprowadzonych badań archeobotanicznych w wypełnisku obu obiektów zarejestrowano pozostałości: lnu, konopi oraz pokrzywy, a ponadto potwierdzono też uprawę prosa. Daty bezwzględne uzyskane dla 10 prób wykazały, że cembrowinę wykonano z dranic pochodzących z drzew ściętych w latach 50. i 60. IX w. Zestaw pozyskanych źródeł ruchomych obejmuje ceramikę, kości zwierzęce, kilkadziesiąt przedmiotów metalowych, w tym ozdobną tarczkę – okucie pasa wywodzące się ze środowiska awaro-słowiańskiego, a ponadto fragment czekana – *bradatica* związanej z kręgiem wielkomorawskim oraz brązowy grocik strzały typu scytyjskiego.

Abstract: During research conducted in 2021 at the suburban settlement in Dąbrówka, Dopiewo Commune, 12 archaeological features were discovered. Among these, the remnants of a well casing with oak timber and an adjacent pit hold particular significance for determining the chronology of the findings and for understanding the entire settlement complex in Dąbrówka. The well casing consists of 9-10 courses of logs joined with a corner-notch technique, and its bottom was covered with wooden planks. Notably, a well-preserved wooden bucket was found inside the well. Archaeobotanical analysis of the fills of both features revealed the presence of remains of flax, hemp, and nettle, as well as evidence of millet cultivation. Absolute dating of 10 samples indicated that the timber used for the casing came from trees felled in the 850s and 860s CE. The assemblage of movable artifacts includes ceramics, animal bones, and several dozen metal objects, among which are a decorative belt fitting originating from the Avar-Slavic milieu, a fragment of a *bradatica* (a type of axe) associated with the Great Moravian circle, and a bronze Scythian-type arrowhead.

Słowa kluczowe: studnia, cembrowina, *bradatica*, grocik scytyjski, osada przyrodowa

Keywords: well, well casing, *bradatica*, Scythian arrowhead, suburb settlement

W listopadzie 2021 r. autorzy prowadzili badania archeologiczne w Dąbrówce, gm. Dopiewo, pow. poznański, przy okazji budowy domu jednorodzinnego przy ul. Piastowskiej (ryc. 1). Objęły one zarówno wykop pod budynek, jak i tereny przewidziane do utwardzenia (taras, dojazd, miejsca parkingowe) — łącznie rozpoznano powierzchnię 2,15 ara.

Teren ten znajduje się w granicach stanowiska 2 (AZP 53-26/204), które w głównej mierze obejmuje pozostałości wczesnośredniowiecznego grodu plemiennego z 2. poł. IX–1. poł. X w. i otaczającej go osady, której początki sięgają 2. poł., względnie końca VIII w. Wyniki dotychczasowych badań archeologicznych prowadzonych nad dąbróweckim ośrodkiem grodowym (Szmyt, Pawlak 2019; Pawlak, Pawlak 2019b; Pawlak 2018; 2019) pozwoliły dość dokładnie umieścić miejsce ostatnich prac w obrębie owego założenia. Rozpoznany obszar znajduje się w odległości 120 m na północ od warowni, na północnym skraju osiedla, którego granice tworzył kółko biegnący, stosunkowo płytki rów. Wyraźnie opadający we wschodniej części działki teren wyznaczał jednocześnie skraj doliny Wirynki i skraj arealu nadającego się pod zabudowę mieszkalną. Analiza zdjęć lotniczych wykonanych w latach 2011–2012 pozwoliła na odtworzenie traktu biegnącego od bramy grodu w kierunku północnym, równoległe do rzeki. Obszar naszych prac znajdował się zatem pomiędzy traktem, rowem wyznaczającym granicę osady (przynajmniej w starszej fazie funkcjonowania dąbróweckiego centrum osadniczego), a doliną Wirynki.

W trakcie badań odkryto 12 obiektów (ryc. 1), z których dwa (1 i 2), o wymiarach odpowiednio: 2,93×2,25×0,22 m i 4,1×3,65×0,2 m, to zapewne relikty półziemianek. Mniejszych rozmiarów obiekty 5 i 6, interpretujemy jako paleniska lub elementy większych założeń — np. domostwa lub domostw. Szczególne znaczenie dla określenia metryki nie tylko materiałów odkrytych w 2021 r., ale dla całego kompleksu osadniczego w Dąbrówce, ma odkrycie pozostałości studni (3A) oraz jamy (3B) związanej z zająciami wymagającymi stałego dostępu do wody. Obydwa obiekty znajdowały się w najniższej położonym rejonie działki i w stropie calca tworzyły wspólny zarys (stąd w początkowej fazie eksploracji oznaczono je jednym numerem).

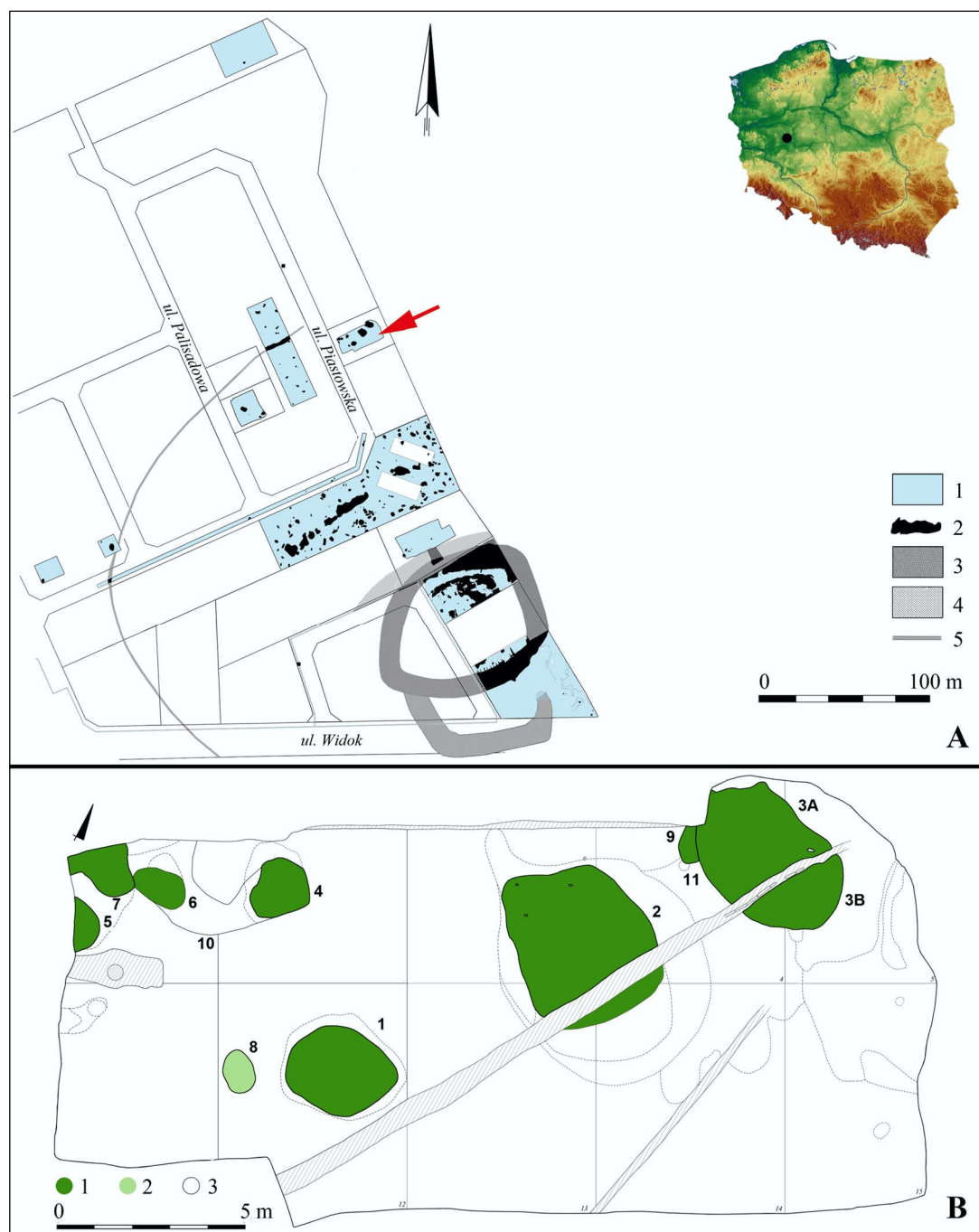
W obiekcie 3A odkryliśmy cembrowinę zbudowaną z dębowych dranic, zachowaną na wysokość 9–10 wieńców (ryc. 2: 5). Jej dno wyłożone było dranicami tworzącymi dość zwartą podłogę (ryc. 2: 2). Zalegające w zasypisku dwie luźne dranice i fragmenty belek mogły pochodzić z zabezpieczenia studni od góry (wieka lub zadaszenia), lub z naziemnej części konstrukcji. Cembrowinę, która w świetle miała wymiary około 0,9×0,9 m, wykonano z połączonych na zrąb dranic o długości 1,3 m, grubości do 0,1 m i szerokości 0,15–0,2 m (ryc. 3). Dodatkowe zabezpieczenie przed zanieczyszczeniem stanowiła podłoga ułożona ze ściśle przylegających do siebie dranic oraz warstwa łu, którą wylepiono od zewnątrz całą konstrukcję. Woda dostawała się do wnętrza cembrowiny od spodu, przez szczelinę pozostawioną między dranicami, którą wypełniono naturalnym „filtrem” w postaci ułożonych kamieni. Wziąwszy pod uwagę poziom zalegania podłogi, głębokość wkopu pod studnię wynosiła około 3,3 m poniżej współczesnego poziomu użytkowego.

W jamie 3B stwierdzono jedynie pojedyncze fragmenty drewna, w tym jeden większy element. Wydaje się, że odnotowana sytuacja odzwierciedla stan pierwotny lub zbliżony do pierwotnego i w obiekcie tym nie umieszczono dodatkowych konstrukcji (ryc. 2: 4, 5). Głębokość znacznie płytszego wkopu niż w przydatku sąsiedniej studni sięgała 2,4 m. Po zachodniej stronie studni 3A odkryto obiekt 9, który ze względu na lokalizację, kształt i wymiary interpretujemy jako wkop pod żuraw.

We wnętrzu studni 3A, w części spągowej, znajdował się drewniany ceber, wykonany z klepek spojenych trzema drewnianymi obręczami (ryc. 4: 7)¹ oraz ułamki naczyń (ryc. 4: 5) i kości zwierzęce, w tym liczne elementy szkieletu psa.

Na obecnym etapie badań ustalono, że do wypełniska studni dostały się między innymi pozostałości roślin włókniстых. Wskazuje to nie tylko na ich uprawę, ale także użytkowanie i przetwarzanie w strefie badanej osady. Zarejestrowano pozostałości lnu i konopi. Z roślin uprawnych odnotowano też zboża, głównie proso, obecne w materiale w postaci licznych plewek, oraz żyto, jęczmień i pszenicę. Oprócz wymienionych gatunków odkryto szczątki chwastów i roślin ruderalnych, rozwijają-

¹ Konserwację i rekonstrukcję naczynia wykonano w Muzeum Archeologicznym w Gdańsku.

Ryc. 1. Dąbrówka, stan. 2. Usytuowanie wykopu archeologicznego z 2021 r. w obrębie kompleksu osadniczego (A) i rozmieszczenie obiektów w obrębie wykopu z 2021 r. (B).

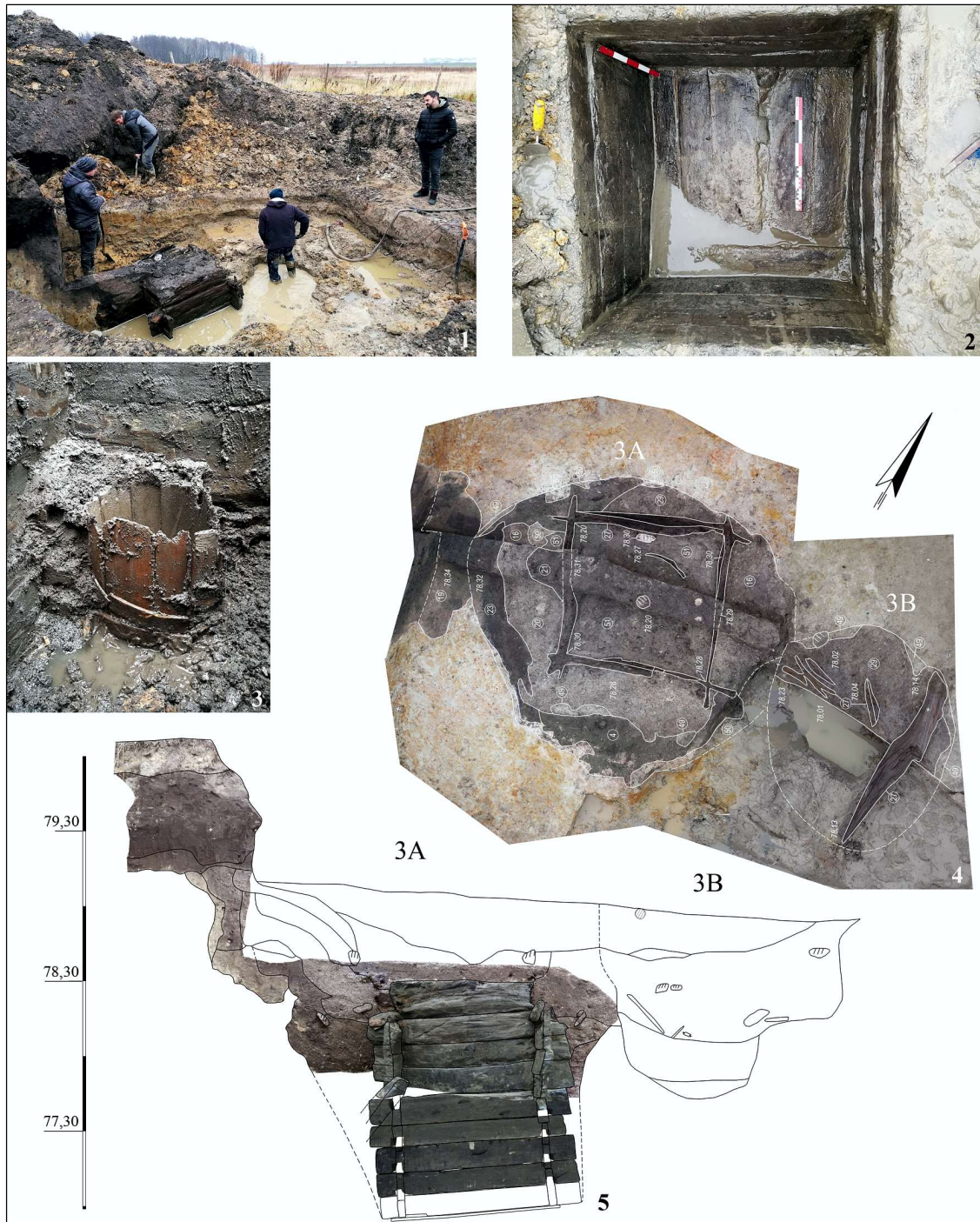
A: 1 – wykopy archeologiczne; 2 – odkryte obiekty; 3 – rekonstruowany przebieg wału grodu; 4 – rekonstruowany fragment fosy w północnej części grodu; 5 – rekonstruowany przebieg rowu okalającego osadę przyrodową.

B: 1 – obiekty wczesnośredniowieczne; 2 – obiekt wczesnośredniowieczny bez materiału datującego; 3 – obiekty pradziejowe o niustalonym datowaniu (oprac. E. Pawlak, P. Pawlak).

Fig. 1. Dąbrówka, site 2. Location of the 2021 archaeological trench within the settlement complex (A) and the distribution of features within the 2021 trench (B).

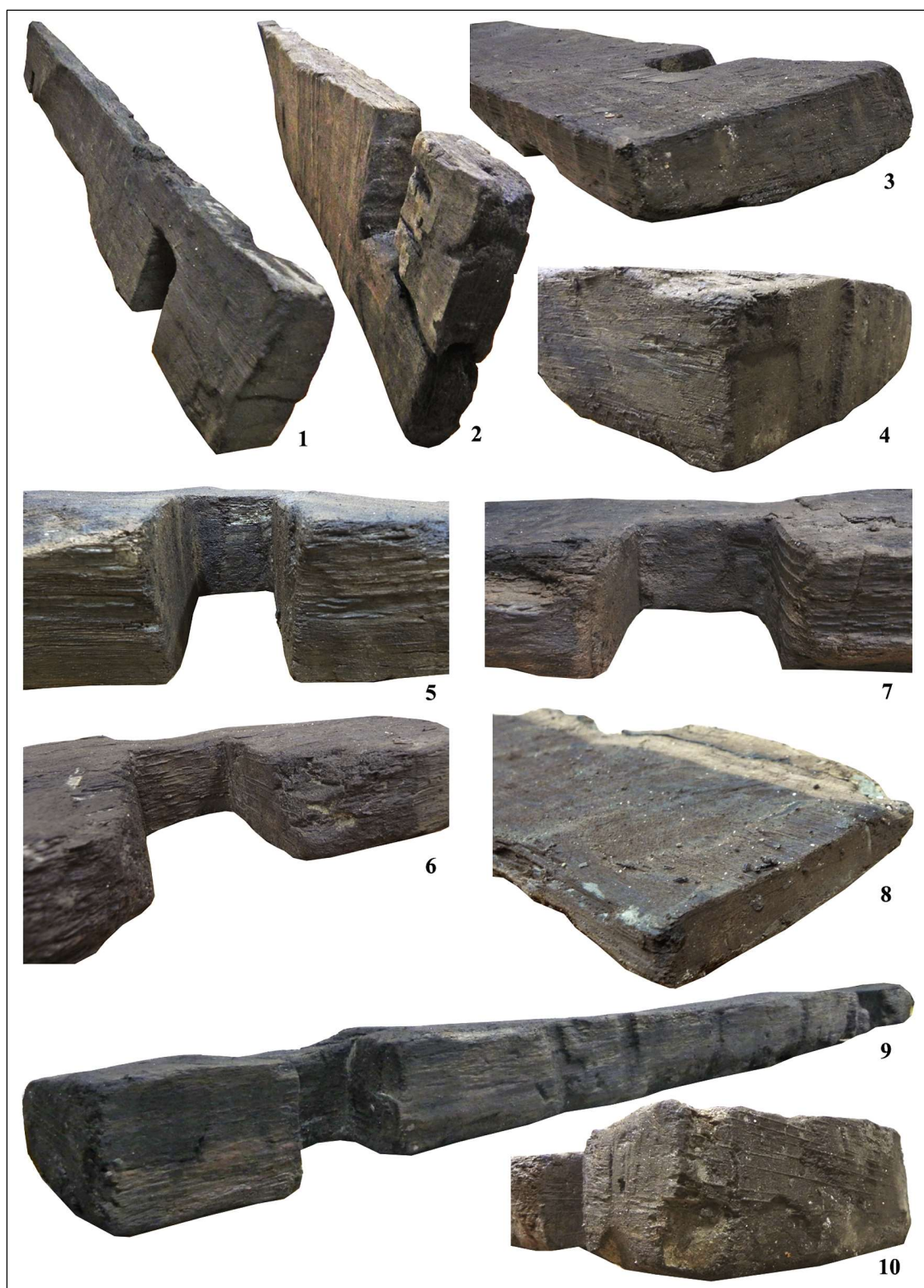
A: 1 – archaeological trenches; 2 – discovered features; 3 – reconstructed course of the fortified settlement's rampart; 4 – reconstructed section of the moat in the northern part of the settlement; 5 – reconstructed course of the ditch surrounding the suburban settlement.

B: 1 – early medieval features; 2 – early medieval feature without dating artifacts; 3 – prehistoric features of undetermined dating (elaborated by E. Pawlak, P. Pawlak).

Ryc. 2. Dąbrówka, stan. 2. 1 – eksploracja studni (ob. 3A); 2 – moszczenie dna studni; 3 – ceber *in situ*; 4 – fotogrametria obiektów 3A i 3B na poziomie stropu konstrukcji cembrowiny; 5 – przekrój pionowy obiektów 3A i 3B (fot. i oprac. E. Pawlak, P. Pawlak).

Fig. 2. Dąbrówka, site 2. 1 – exploration of the well (feature 3A); 2 – well bottom lining; 3 – bucket *in situ*; 4 – photogrammetry of features 3A and 3B at the top level of the well casing; 5 – vertical cross-section of features 3A and 3B (photo and elaborating by E. Pawlak, P. Pawlak).

Ryc. 3. Dąbrówka, stan. 2. Wybrane elementy konstrukcyjne drewnianej cembrowiny (fot. i oprac. E. Pawlak, P. Pawlak).

Fig. 3. Dąbrówka, site 2. Selected structural elements of the wooden well casing (photo and elaborating by E. Pawlak, P. Pawlak).

Ryc. 4. Dąbrówka, stan. 2. 1-6 – wybór ceramiki; 7 – ceber drewniany; 8 – brązowe okucie pasa; 9 – fragment czekana żelaznego; 10 – grot strzały z brązu (rys. i fot. E. Pawlak, P. Pawlak).

Fig. 4. Dąbrówka, site 2. 1-6 – selection of pottery; 7 – wooden bucket; 8 – bronze belt fitting; 9 – iron pickaxe fragment; 10 – bronze arrowhead (drawn and photo by E. Pawlak, P. Pawlak).

cych się w miejscach przekształconych antropogenicznie, a także licznych roślin typowych dla zbiorników wodnych i siedlisk wilgotnych.

Z badań w 2021 roku pochodzi stosunkowo liczny zestaw przedmiotów ruchomych, na który

składa się 312 fragmentów ceramiki, 241 kości zwierzęcych oraz kilkadziesiąt przedmiotów metalowych, głównie żelaznych, oraz pojedyncze przedmioty wykonane z innych surowców. Na szczególną uwagę zasługuje fragment niewielkiej deko-

rowanej tarczki z brązu oraz fragment topora żelaznego.

Tarczka, pozyskana z wypełniska półziemianki – ob. 1, stanowi niezmiernie rzadki na naszych ziemiach element okucia pasa, pochodzący ze strefy awarsko-słowiańskiej lub powstały już w środowisku słowiańskim, ale według wzorców awarskich (ryc. 4: 8). Początki występowania takich elementów sięgają wprawdzie połowy/2. połowy VII wieku, ale znajdowane są również w młodszych zespołach słowiańskich, np. łączonych z wpływami kultury wielkomorawskiej. Obiekt 1 datowany jest na podstawie ceramiki na okres poprzedzający powstanie grodu, od końca, względnie połowy VIII w. do początku lub połowy IX w. Tarczka poświadcza kontakty mieszkańców osady ze strefą naddunajską o silnych wpływach awarskich, względnie słowiańsko-awarskich i/lub wielkomorawskich.

Drugim elementem o wyjątkowym charakterze jest fragment czekana, tzw. *bradaticy*, która rozpoznana była na obszarach państwa wielkomorawskiego, a na terenach polskich znana jest ze stanowisk Dolnego Śląska, Małopolski i Polski centralnej, datowanych szczególnie na okres od połowy IX do połowy X w. (ryc. 4: 9). W przypadku przedmiotu odkrytego w Dąbrówce, należy go łączyć z okresem funkcjonowania grodu i wiązać z kontaktami z szeroko rozumianą strefą południową, pozostającą pod znaczącym wpływem państwa wielkomorawskiego.

Wyjątkowy zabytek, choć zupełnie odbiegający od opisanego wyżej kontekstu, stanowi brązowy grocik strzały (ryc. 4: 10), który można łączyć ze środowiskiem scytyjskim.

W zdecydowanej większości odkryte obiekty są datowane na podstawie ceramiki oraz wyników badań dendrochronologicznych drewna pochodzącego z cembrowiny studni 3A¹. Z nieokreślonym odcinkiem pradziejów można łączyć jedynie większych rozmiarów jamę – ob. 10 oraz jamę posłupową – ob. 11. W przypadku obiektu nr 8, podstawą przyporządkowania go ogólnie do wczesnego średniowiecza była treść geologiczna wypełniska, analogiczna do tego, które rejestrowano w większości jam z tego czasu. Z wcześniejszym stadium funkcjonowania osadnictwa wczesnośredniowiecznego w Dąbrówce, którego czas rozwoju możemy odnieść do okresu od połowy VIII – początków,

względnie połowy IX wieku, można wiązać półziemiankę – ob. 1. Z jej wypełniska pozyskano oprócz wspomnianej brązowej aplikacji, zbiór ceramiki, który na podstawie cech techno-stylistycznych łączymy z najstarszą fazą osadnictwa poprzedzającego budowę grodu (por. np. ryc. 4: 2). Czas użytkowania obiektów: 2, 3A, 4, 5, 6, 7 i 9 przypada na okres istnienia grodu i otaczających go osad, od połowy IX do połowy X w.

Wstępne datowanie ustalone na podstawie oceny ceramiki (ryc. 4: 1-6), która pod względem technologicznym i stylistycznym nawiązywała do materiałów zarejestrowanych podczas badań wykopaliskowych prowadzonych na grodzie i osadzie przygodowej, potwierdziły wyniki analizy dendrochronologicznej. Daty bezwzględne uzyskane dla 10 prób wykazały, że cembrowinę wykonano z dranic pochodzących z drzew ściętych w latach 50. i 60. IX w., natomiast konstrukcję zabezpieczającą studnię od góry z drzew ściętych w latach 70. IX w. Powstanie i funkcjonowanie obiektu 3B określono na podstawie stratyfikacji (w odniesieniu do wkopu związanego z ob. 3A) oraz ceramiki pozyskanej z wypełniska. Ma on zdecydowanie najmłodszą metrykę i powstał zapewne już po upadku zespołu osadniczego w Dąbrówce (2. ćwierć X/około połowy X w.).

Ostatnie prace dostarczyły niezmiernie ważnych źródeł, które posłużą do dalszych badań nad charakterem i datowaniem zespołu osadniczego w Dąbrówce, ale również początkami osadnictwa grodowego w dobie plemiennej w Wielkopolsce.

Obecnie w Muzeum Archeologicznym w Biskupinie trwają prace konserwacyjne elementów drewnianej cembrowiny pozyskanych z obiektu 3A. Prowadzone są one na zlecenie Urzędu Gminy w Dopiewie, który rozpoczął przy akceptacji Powiatowego Konserwatora Zabytków w Poznaniu przygotowania do otwarcia stałej wystawy poświęconej wynikom dotychczasowych badań prowadzonych w Dąbrówce. Miejszem ekspozycji będzie Szkoła Podstawowa, im. Kawalerów Orderu Uśmiechu w Dąbrówce. Ponadto złożona została do druku obszerna publikacja odkryć dokonanych przy ul. Piastowskiej w Dąbrówce, z uwzględnieniem wyników badań archeologicznych, paleobotanicznych, dendrochronologicznych, archeozoologicznych i palinologicznych.

¹ Analizę wykonał prof. dr hab. inż. Marek Krąpiec (Laboratorium Datowań Bezwzględnych, Cjanowice).

Adresy Autorów:

mgr Ewa Pawlak
Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
Dziekanowice 23
62-261 Lednogóra
e-mail: ewa.pawlak@lednica.pl
ORCID: 0000-0003-4462-3763

mgr Paweł Pawlak
Mgr Paweł Pawlak. Badania archeologiczne
ul. Jackowskiego 62/6
60-553 Poznań
e-mail: pawlak.pawel@poczta.onet.pl
ORCID: 0000-0003-0462-6580

dr Joanna Rennwanz
Ośrodek Studiów Pradziejowych
i Średniowiecznych
Instytut Archeologii i Etnologii
Polskiej Akademii Nauk
ul. Rubież 46
61-612 Poznań
e-mail: j.rennwanz@iaepan.edu.pl
ORCID: 0000-0002-1151-0941

LITERATURA:

PAWLAK E., PAWLAK P.

2019a *Gród w Dąbrowce, Dopiewo.*

PAWLAK E., PAWLAK P.

2019b *Gród z czasów plemiennych na stanowisku 2 w Dąbrowce. Umocnienia oraz zabudowa majdanu, [w:] Dwa grody nad Wiryką. Dąbrowka, stanowiska 1 i 2, woj. wielkopolskie*, red. M. Szmyt, P. Pawlak, Poznań, s. 67-146.

2018 *Dąbrowka, gm. Dopiewo, stan. 2. Wczesnośredniowieczne grodzisko z czasów plemiennych odkryte ponownie, [w:] Badania archeologiczne na Nizinie Wiel-*

kopolsko-Kujawskiej w latach 2013-2017, red. J. Wierzbicki, Poznań, s. 223-235.

PAWLAK P.

2019 *Grodzisko z czasów plemiennych w Dąbrowce koło Poznania odkryte powtórnie, [w:] Współczesne metody badań wczesnośredniowiecznych grodów Europy Środkowo-Wschodniej*, red. K. Chrzan, S. Moździoch, S. Rodak, Wrocław, s. 255-277.

SZMYT M., PAWLAK P. (RED.)

2019 *Dwa grody nad Wiryką. Dąbrowka, stanowiska 1 i 2, woj. wielkopolskie*, Poznań.